

Brauli Montoya Abat

Els primers 80 anys de repressió lingüística institucionalitzada al Regne de València (1707-1787)

Brauli Montoya Abat
Universitat d'Alacant

1. Introducció

El final de la Guerra de Successió (1707-1715) suposa la desaparició política de la Corona d'Aragó. El bàndol guanyador, partidari del pretendent a la corona espanyola de la família dels Borbons, Felip V, imposa la supressió de les estructures paraestatals que encara mantenien els territoris que n'eren membres: el Regne d'Aragó, el Principat de Catalunya i els regnes de València i de Mallorca. Com a derivació d'aquesta acció de repressió política, les tres últimes comunitats polítiques pateixen també l'eliminació de la seua llengua institucional: el català. Els regnes d'Aragó i de València, pel fet que són els primers de la Corona d'Aragó a ser derrotats en la guerra (1707), són també els primers a conèixer la supressió dels seus furs, però mentre que el Regne d'Aragó no coneix cap prohibició lingüística perquè la seua llengua –pròpia i de les institucions– ja era el castellà, el Regne de València viu una repressió doble: política i lingüística.

Fins ara, els investigadors que havien estudiat aquest moment històric al Regne de València, havien arribat a la conclusió que, mentre que la repressió política havia estat explícita, la lingüística no havia requerit unes mesures expressives; és a dir, havien suposat, davant la manca de dades que ells manejaven, que els valencians havien abandonat els usos institucionals de la seua llengua com una derivació lògica de la supressió de la legislació pròpia. Així ho han defensat autors com Joan Fuster, Ferrer i Gironès o Barreda:

Tant o més que obra del Poder centralista, ha estat una obsequiosa predisposició indígena, estimulada per raons polítiques. El català deixa de ser l'idioma diguem-ne “oficial” al Principat, a les Illes i al País Valencià a les primeries del segle XVIII. (Fuster, 14)

Felip V va decretar l'aboliment de tots els furs i la reducció del País Valencià als usatges, els costums i les lleis practicats a Castella. Hom no hi parla de la utilització de l'idioma, però la seva persecució fou *de facto*. Es nomenaren castellans com a corregidors de València i per a altres càrrecs subordinats i [...] d'una manera automàtica, la llengua pròpia fou abandonada i substituïda per la castellana. (Ferrer i Gironès, 9-10)

El 3 d'agost de 1707 una Reial Cèdula de Felip V imposava l'ús del paper timbrat o segellat al país. La mesura implicava indirectament el foragitament de la llengua catalana de tots els documents que calia fer sobre dit paper, car havien de fer-se en castellà. (Barreda, 248)

D'aquesta manera, hom transmetia la idea que els valencians havien mostrat una “obsequiosa predisposició”¹ envers les impositcions dels castellans, de tal manera que ells mateixos havien suposat –“indirectament”– que calia foragitar la llengua catalana “d'una manera automàtica” de tota la documentació oficial. Ferrando i Nicolás (2005, 267-268), sense desmentir categòricament la creença que les mesures contra la llengua

¹ Deixem de banda el fet que Joan Fuster inclou també en aquesta “predisposició” catalans i balears. Segurament, ho afirma perquè Francesc Ferrer i Gironès no havia publicat encara *La persecució política de la llengua catalana* (Barcelona: Edicions 62, 1985), on es demostra que a Catalunya i les Illes Balears hi va haver una prohibició clara de la llengua.

institucional del Regne de València haguessen rebut una acceptació general, esmenten dos àmbits públics (el judicial i l'educatiu) en què va resultar proscrit el català en aquella avinentesa, però es basen en unes recomanacions referides estrictament a Catalunya (1717) i en una famosa *Real Cédula*, promulgada molt més tard (1768):

Pels decrets de Nova Planta [...] es va abolir el sistema jurídic privatiu de la Corona d'Aragó [...]. El nou règim juridicopolític suprimí l'ús oficial del català als tribunals de justícia i, posteriorment, al sistema educatiu.

El cas és que encara perdura la impressió entre els especialistes que, després d'haver abolit els furs del Regne de València, no van caldre mesures repressores de l'ús institucional de la llengua catalana perquè els valencians encarregats de fer-ho van adoptar el castellà des de bon principi (i de bon grat). Contràriament a aquesta idea, sabem ara que, immediatament després dels primers decrets que imposen la legislació castellana, no sols es prohibeix l'ús del català en la nova administració sinó que, també des del començament, hi ha oposició per part dels valencians afectats per la nova situació. Aquesta política lingüística es veurà continuada en el camp educatiu fins a cloure's, huitanta anys més tard del decret inicial en el camp administratiu (1707), en una ordre que reiterava l'obligació d'usar el castellà en compte del català en l'ensenyament al País Valencià (1787). Aquests dos camps d'actuació, pel fet que depenien de les decisions governamentals, ja siga del poder central com del delegat a València, assoleixen una gran influència social. Era la primera volta que la llengua catalana patia una repressió d'origen polític que amenaçava seriosament la vigència dels seus usos públics al Regne de València. Després d'aquella primera etapa, n'hi hauria d'altres que, d'una manera pràcticament ininterrompuda, han continuat el procés fins a dia de hui. De moment, aturem-nos en aquells primers huitanta anys.

2. L'administració política

2.1. Els antecedents

La Batalla d'Almansa (25 d'abril de 1707), que “a tots *alcança*,” segons la famosa dita valenciana,² és un dels darrers capítols de la Guerra de Successió al Regne de València; si més no, representa el principi del final de quatre segles i mig del català com a llengua oficial de les institucions forals valencianes. Així, als dos mesos de la famosa batalla (29 de juny de 1707), Felip V decreta l'abolició dels Furs en els següents termes:

Considerando haber perdido los Reynos de Aragon y de Valencia, y todos sus habitantes por el rebelion que cometieron, faltando enteramente al juramento de fidelidad que me hicieron com á su legítimo Rey y Señor, todos los fueros, privilegios, exenciones y libertades que gozaban, y que con tan liberal mano se les habian concedido [...] y tocándome el dominio absoluto de los referidos Reynos de Aragon y de Valencia, pues á la circunstancia de ser comprendidos en los demás que tan legítimamente poseo en esta Monarquía, se añade ahora la del justo derecho de conquista que de ellos han hecho últimamente mis Armas con el motivo de su rebelion [...] he juzgado por conveniente (así por esto como por mi deseo de reducir todos mis Reynos de España á la uniformidad de unas mismas leyes, usos, costumbres y Tribunales, gobernándose igualmente todos por las leyes de Castilla tan loables y plausibles en todo el Universo) abolir y derogar enteramente, como desde luego doy por abolidos y derogados, todos los referidos fueros, privilegios, práctica y costumbre hasta aquí observadas en los referidos Reynos de Aragon y Valencia. (Arxiu del Regne de València. Libro del

² “El mal d'Almansa a tots *alcança*.”

Real Acuerdo, 1, 1707, ff. 158r-159v)

La “reducció” del Regne de València a “las leyes, usos, costumbres y Tribunales [...] de Castilla” ens podia fer esperar que la llengua no en quedaria al marge. Però abans calia una altra passa prèvia d’aparença innòcua: la imposició del paper segellat. En una Reial Cèdula de 3 d’agost de 1707 el rei ordena als òrgans de govern que acaba d’establir a València que abandonen l’ús del paper en blanc, propi de l’administració foral, i adopten els folis amb segell reial que es gasten a Castella:

El Rey, Presidente y Oydores de la mi Audiencia y Chancillería de la Ciudad de Valencia, sabed: que haviendo resuelto que en esse Reyno se introduzga y corra el drecho del papel sellado según y en la forma que al presente corre en Castilla, [...] os mando que, luego que os sea presentada, proveáis y deis todas las órdenes que os parecieren convenientes para que assí en essa ciudad como en todo esse Reyno de Valencia se autúe y despache en el mencionado papel sellado en la misma conformidad que se haze y executa en Castilla, sin permitir ni dar lugar se autúe en otro papel que el que va expresado, por convenir assí a mi real servicio, que assí es mi voluntad. (Arxiu del Regne de València. Libro del Real Acuerdo, 1, 1707, ff. 41r-41v)

Aquesta ordre la reben a la *Real Audiencia y Chancilleria de Valencia* el 10 d’agost de 1707 i la difonen per la capital del Regne dos dies després (12 d’agost):

Por mandado del Rey nuestro Señor [...] vista y obedesida, se dio orden al Secretario de Acuerdo para que se hisiesse saber a todos los escribanos y notarios de esta Ciudad que de hoy en adelante no autúen [...] en otro papel que el sellado [...] so pena [de que sea] castigado como falsario. [...] Y respeto de ser muy corta la cantidad de papel sellado que se ha remitido [...] acordaron se imbiassen a toda diligencia dos expressos a los corregidores de la ciudad de Cuenca, Requena y Murcia para que con la mayor brevedad remitan a esta ciudad la mayor porción que puedan. [...] Que ningún abogado ni procurador exersa sus officios sin que preceda el recibimiento del Acuerdo [...] será gravemente castigado. [...] Yo, Francisco Comes, escrivano de cámara de esta Real Chanzillería y secretario de su Acuerdo, certifico y doy fe que, estando en la plaza de la Seo de esta ciudad, por voz de Domingo Catalá, pregonero, se publicó a la letra la provisión y Real Cédula de su Magestad antecedente. Y después se executó lo mesmo en las partes públicas y acostumbradas de dicha ciudad de Valencia. En ella, a dose de agosto de mil setecientos y siete años. Francisco Comes. (Arxiu del Regne de València. Libro del Real Acuerdo, 1, 1707, ff. 41v-42v, 44r-44v)

2.2. Les primeres reaccions

Els notaris se’n fan ressò perquè els afecta no sols professionalment sinó també econòmicament:

Se advierte que el día 12 de dicho mes de agosto, del referido año 1707, se publicó un bando en que se prohibió a los notarios de esta ciudad de Valencia el poder recibir actos sub militatis decreto hasta tanto la bolviessen a revalidar para recibirles según estilo de Castilla. (Posades)

En lo día dotze de este corrent mes de agost, mil set-cents y set, fonch publicat ab trompetes y tabals un Decret del Rey, el señor Felip Quint, lo qual manà suspendre de la facultat a tots los notaris de València y del Regne y que no poguesen rebre actes en pena de falsaris, sens licència y aprobació de la Real Cancelleria (entonces en esta ciutat creada) y ab nou despaig y privilegi del Rey.

Per a ocurrències més precises, donaren facultat a deu o dotse notaris, per a rebre actes, y estos estigueren a soles alguns mesos, fins que el Rey y per lo Real Consell de Madrid, concedí nou privilegi, precehint informe de la Real Cancelleria a tots los que el demanaren, y els costava un dobló de vint. Yo, y asta deu o dotse més, no el volguérem demanar, ni aprobar-nos, per lo que no rebré actes fins a que Déu sia servit. (Domènech)

[...] quedaren sense rebre 105, y estigueren sense rebre actes un any, deu mesos y nou dies, fins que en 21 de juny 1709, los señors de la Cancilleria donaren facultat a moltíssims per a que rebesen, y sent yo hu de aquells, en 22 dels mateixos jurí en poder de Francisco Comes, escrivà de Càmera y del Real Acuerdo y comensí a rebre segons lleys de Castella y en paper sellat. (S. Martín) Nota: que la causa perquè yo, dit notari, no rebí més actes en este any mil set-cents y set fonch un Real Vando publicat en la present ciutat de València en lo dia dotze del mes de agost de dit any, en lo qual es manà als notaris de dita ciutat y Regne de València no rebessen actes alguns, sots decret de nul·litat, des de dit dia en avant hasta que els tornassen a revalidar per a rebre'ls segons les lleys de Castella. Nota: que respecte a mi, Alexandre Ripoll, notari, y de molts altres notaris de dita ciutat de València, durà esta privació y prohibició hasta el mes de juny del any mil set-cents y nou, en què la Real Chanzilleria de dita ciutat me habilità a mi. (Ripoll)

Graullera (74-75), que és l'estudiós que aporta aquesta selecció de notaris que reaccionen davant la nova llei, fa una quantificació dels que són autoritzats a seguir exercint a la ciutat de València: només un 35%. Dels quatre seleccionats per Graullera, podem imaginar que només el primer, que es limita a descriure la situació ben asèpticament (Posades), pertanyeria als beneficiats, mentre que els altres tres serien del grup dels afectats per la repressió política, el restant 65%. Aquests tres posen també més emoció en les seues descripcions; sobretot, J. Domènech, que mostra una oposició frontal al nou règim. Els dos últims, S. Martín i A. Ripoll, es lamenten dels gairebé dos anys que han hagut de conformar-se a no exercir la seua professió (fins a 1709). És fàcil pensar que la qüestió ideològica subjacent de cada notari (de suport al bàndol borbònic o austriacista), hi tingués alguna cosa a veure, així com la preferència lingüística, perquè l'únic notari que no sembla oposar-se al nou sistema polític és l'únic que ja escriu en castellà. Els altres tres, que resulten perjudicats pel nou *statu quo*, escriuen en català, d'acord amb la tradició foral del Regne de València.

Tot fa esperar, doncs, que la llengua catalana n'eixirà mal parada. Efectivament: poc després del fatídic 12 d'agost de 1707, en què es dóna a conèixer el ban sobre el paper segellat, els gestors de la Ciutat de València pregunten a la *Chancelleria* sobre l'ús escrit del català:

Ilustrísimo Señor: Deseando la Ciudad de Valencia dar el más puntual cumplimiento a las órdenes de su Magestad, que Dios le guarde, y habiendo llegado a su notisia el Real Bando que Vuestra Señoría Ilustrísima mandó publicar de que no se pudiesen recibir autos ni librar copias de ellos sin papel sellado ni con otro estilo que el de Castilla, es inescusable proponer a la comprehención de Vuestra Señoría Ilustrísima lo que en orden a esta execucion se le ofrese, esperando en el más reverente rendimiento la última resolución que venerar y obedeser. Lo primero: que en los archivos de la casa se hallan casi innumerables instrumentos y provisiones en idioma valenciano, y conformes a los inveterados estilos de el Reyno, y no sabe la Ciudad cómo se ha de gobernar en la libransa de las copias que de oy en adelante pidiesen los interesados.

(Arxiu Municipal de València. Libro de Instrumentos. Año 1707. Signatura 232, D-2; f. 105r)

2.3. Les primeres mencions de la llengua

La resposta a la pregunta que formulaven els administradors locals de la capital valenciana no es fa esperar:

Estas copias se habrán de dar en lengua castellana y en el papel de el sello que le corresponda. Y la Chancillería nombrará traductor o intérprete, como se hase en el Consejo y los demás tribunales quando es necesario. Todos los libros de acuerdos y demás que la ciudad refiere y que han de pasar ante escrivano han de ser en papel de sexto y de a veinte si consta de instrumentos efectivos. (Arxiu Municipal de València. Libro de Instrumentos. Año 1707. Signatura 232, D-2; f. 105r, anotació al marge)

Observem que des del cap i casal s'havien adreçat ja a les noves autoritats del Regne en castellà, amb presumpció de les preferències lingüístiques dels nous governants, que els són confirmades. Paral·lelament, però, seguien redactant la pròpia documentació en català (com hem vist, per les anotacions arreplegades per Graüllera, que devien fer la majoria de notaris de la ciutat). Justament fins a mitjan agost de 1707 (en concret, fins al dia 18) està escrit en aquesta llengua el llibre *Qüern de Provisions que fan los Ilustres Senyors Jurats en lo any 1707 en 1708*,³ que comença en català el 8 de juny i acaba, ja en castellà, el 25 de desembre de 1707. És a dir, des del moment que els arriba la notificació que “estas copias se habrán de dar en lengua castellana,” el castellà esdevé la llengua escrita oficial de la capital del Regne de València. Així és com, segurament, els representants de la *Chancelleria* s'adonen que als nivells inferiors de l'administració valenciana no havien “percebut,” que havien d'abandonar l'ús del català. Llavors decideixen adreçar-se a les autoritats locals de la resta del Regne per a decretar (7 de setembre de 1707) l'ús obligatori del castellà:

Instrucción de las diligencias que, en virtud [...] de una Real Provisión de esta Real Chancillería, han de executar los Gobernadores o qualquier Justicia de las ciudades, villas o lugares de este Reyno que fuesen requeridos, formada de orden del Real Acuerdo [...] en conformidad del decreto de su Magestad en orden a que en estos Reynos se practiquen y observen las leyes de Castilla [...] Mandará convocar los notarios que huviere en dicho pueblo, y, excluyendo los que por seguras noticias hallase no ser buenos vassallos del Rey nuestro Señor, que Dios guarde, a los demás los dirá continúen en sus officios de escrivanos por espacio de quatro meses, en cuyo tiempo han de sacar despacho en forma de su Magestad, y no sacándolo en dicho término, no han de poder autuar [...] assimesmo les intimará el preciso uso del papel sellado con apercibimiento de la nullidad de lo escrito y de que seran gravemente castigados; y les advertirá han de autuar en adelante en lengua castellana, y que para su más fácil instrucción se está imprimiendo un libro que se llama Melgarejo de Escritura y que le hallarán impreso en todo este mes a muy moderado precio en la tienda de Baessa, librero en esta ciudad [...] recibiendoles el juramento con la calidad del papel sellado y idioma que va repartido [...] Sacará copias autorizadas de la Real Provisión y de esta Instrucción y las remitirá a todas las villas y lugares de su partido para que las justicias, cada una en su pueblo,

³ Aquest llibre, de l'Arxiu Municipal de València, no presenta més dades de catalogació ni numeració de folis.

executen todo lo prevenido en dicha Real Provisión. [...] y también se les advierte no teman la nullidad de autos e instrumentos como estén en castellano y en papel sellado pues la falta de estilo y solemnidades no influyen en la substancia. [...] (Arxiu Històric de Petrer. Consells desde 1700 hasta 1712; carpeta-archivador 49-3, s.f.)

Comprovem com, a partir d'aquesta ampliació territorial de la prohibició del català, els notaris i escrivans coneixen un agreujament de la repressió professional que ja pesava sobre ells. Així, a part de la depuració política, ara havien d'abandonar la llengua ancestral, que havia estat consagrada pels furs i per l'hàbit del seu ofici, i adaptar-se al castellà. Després, doncs, del parell de mesos transcorreguts d'ençà de l'abolició dels furs, havia arribat per fi la interdicció lingüística *de iure*. El problema, però, sembla que no es trobava en el desconeixement de l'idioma de Castella, perquè, almenys entre els lletraferits i les classes altes, era conegut des de mitjan segle XVI:

Y porque veo, que la Lengua Castellana se nos entra por las puertas deste Reino, y todos los Valencianos la entienden, y muchos la hablan, olvidados de su propia Lengua. (Viciano, 18).

2.4. Reaccions posteriors i insistència

El problema era més aïna el de l'acceptació de la nova llengua oficial. Dels fragments dels notaris afectats per la repressió que acabem de llegir, deduïm que uns valencians (com el notari Posades) rebrien el castellà de més bon grat que d'altres (com els altres tres: Domènech, Martín i Ripoll). Aquesta resistència al castellà es prolongaria durant molt de temps, segons constatem a partir de les paraules del frare Tomàs Güell (1734):

Por las guerras, aloxamientos, quarteles, alcabalas y demás tributos, está todo el reyno de Valencia destruido [...]. Estas leyes de Castilla intenten y procuren de propósito abolir nuestra lengua valenciana. (*apud* Ferrando i Nicolás, 268)

De casos com aquests i de la lectura que acabem de fer de la Instrucció de la Reial Provisió de 7 de setembre, deduïm que el castellà no va ser ben rebut per la majoria de professionals de l'escribania valenciana. Vegem-ho detingudament a través de l'anàlisi dels fragments en què apareix la qüestió lingüística (èmfasi de l'autor):

a) "les advertirá han de autuar en adelante *en lengua castellana*"

b) "recibiéndoles *el juramento con la calidad del papel sellado* y idioma que va repartido"

c) "se les advierte no teman la nullidad de *autos e instrumentos* como estén *en castellano*"

La insistència és palmària: tres voltes en trenta línies de text (poc més d'una pàgina). No es tracta de dissimular la imposició del castellà sinó de fer-la ben palesa: el legislador diu primer que d'aquell moment en avant tot s'ha de fer en llengua castellana (a), després afig que cal rebre els juraments en el mateix idioma (b), i, finalment, que no es preocupen per si incorrien en errades administratives mentre els textos estiguen redactats en castellà (c). Queda, doncs, ben clar que el que importa realment és l'ús de l'idioma castellà i no tant la nova legislació (terminologia, fórmules, procediments administratius, etc); per bé que també cal inculcar les noves lleis, atès que, amb el seu aprenentatge, s'adquireixen les pràctiques lingüístiques pertinents en castellà. Amb aquest objectiu, ja hem vist que la Instrucció de 7 de setembre anuncia la publicació d'un manual, el *Melgarejo de Escritura*, el qual sembla –en base al títol– que dóna també indicacions concretes per a redactar adequadament els documents administratius.

2.5. El *Melgarejo de Escritura* com a expressió de la submissió

Per això, les autoritats passen del mer anunci del llibre a l'obligació de comprar-lo. Ho comprovem en aquesta nova ordre (de 26 de setembre) que s'adreça als notaris, escrivans i procuradors de la ciutat de València, ara amb el títol confós amb el d'un probable nom de l'autor (*Don Pedro Melgarejo*):

Respecto de haverse de practicar y guardar en esta Ciudad y Reino las leyes de Castilla [...] los notarios que tenían título de tales en dicha Ciudad, que totalmente ignoran dichas leyes de Castilla, las ordenansas, práctica y costumbres de las Chancillerías de Valladolid y Granada [...] acordaron y mandaron que Juan Baeza, imprenta de esta ciudad, imprima el libro que se intitula Don Pedro Melgarejo [...], con el qual podrán imponerse y saber cada uno en su officio, su obligación y lo que deve hacer. Y que impreso dicho libro, tengan obligación de tomarle todos los escrivanos y procuradores nombrados por dicho Real Acuerdo, dentro de ocho días que se han de contar del día que el dicho Baeza le tenga impreso, acudiendo con él a casa del señor Don Thomás Melgarejo a mostrar cómo le han comprado, con apercibimiento que no executándolo, así se procederá contra el negligente en todo lo que hubiere lugar de drecho. (Arxiu del Regne de València. *Libro del Real Acuerdo* 1, foli 99; 26 de setembre de 1707)

Com veiem, l'obligació d'adquirir el llibre es fixa dins un termini de huit dies, acabat el qual, cal demostrar que s'ha comprat portant-lo a la casa d'una persona que suposem que era una autoritat de la València borbònica. Efectivament, Don Thomás Melgarejo y Gamboa, era “oydor de la Real Audiencia y Chancilleria” de València, càrrec que havia ostentat anteriorment a l'*Audiencia* de Granada.⁴ Una altra qüestió és si aquest Don Thomás era família del suposat autor del llibre (Don Pedro), es tractava d'una simple coincidència de cognoms o bé eren la mateixa persona i els redactors del decret li havien assignat, per error, dos noms de pila diferents. Això darrer tindria sentit perquè qui millor podia certificar la identitat del llibre (i potser fer alguna mena d'examen als qui li'n feien presentació) era el mateix autor, expert i experimentat en la legislació castellana a la vista del seu currículum. És a dir, l'autor podia ser Thomás Melgarejo, el mateix que era oïdor de l'Audiència de València, i el títol del llibre, amb tota probabilitat, seria *Melgarejo de Escritura*.

A banda d'aquesta obligació de rebaixar-se moralment davant les noves autoritats, els escrivans i lletrats que acceptaven o no tenien més remei que sotmetre's al nou règim, havien d'assumir un altre sacrifici, ara econòmic, perquè calia comprar el llibre “a muy moderado precio” (que si l'anunciaven així és perquè no devia ser precisament “moderado”),⁵ pagar “un dobló de vint” per una mena de drets d'examen (segons ens conta el notari Domènech, més amunt) i, finalment, els qui exercien el notariat independent se suposa que haurien d'adquirir el paper segellat per a treballar.

2.6. La depuració política

Tanmateix, no acabaven ací les servituds envers el nou règim dels per als qui volien seguir guanyant-se la vida en els oficis de l'escrivania i les lleis. El primer d'octubre de 1707 arriba a Oriola, la segona ciutat del Regne de València i capital de la governació del seu nom, una *Instrucción* des de València, signada pel ja conegut nostre *don*

⁴ Arxiu del Regne de València. *Libro del Real Acuerdo*, 1, 1707, f. 3v. No debades, la *Chancillería* de València estava inspirada en el model de les de Granada i Valladolid (Giménez, 452).

⁵ Així és com consta al decret de 7 de setembre de 1707.

Thomás Melgarejo i per *don* Rodrigo de Zepeda, “del Consejo de Su Majestad en el Supremo de las Órdenes y ohidores de dicha Chanselería,”⁶ en què, a part de reiterar –i repetir dues voltes al mateix document– les obligacions del nou sistema polític (l’ús del paper segellat i de la llengua⁷ i la legislació castellanes), han de passar per un procés de depuració política:

[...] se manda se convoquen los notarios que hubiesse en esta ciudad y, excluyendo los que, por seguras noticias, se hallasen no ser buenos vasallos del rey, nuestro señor (que Dios guarde), a los demás se les diga continúen en dicho officio de escrivanos por espacio de quatro mezes, en cuyo tiempo han de sacar despacho en forma de Su Magestad, y, no sacándolo en dicho tiempo, no han de poder autuar. [...] si hubiese alguna noticia cierta y segura de que algunos de dichos notarios no sean buenos vasallos del rey, nuestro señor, la participe a estos señores para excluirles como lo manda; y respeto de executar lo mismo, porque también lo manda assí, en los abogados y procuradores, que se le remita la memoria de unos y otros que se han hecho para el mismo efecto. [...] por quanto dichos señores al presente no tienen individuales noticias de que alguno de los abogados, escrivanos y procuradores que están en dicha memoria, que son los siguientes:⁸ [...] Lo que proveyeron habiendo precedido los informes necessarios de las calidades de los sujetos de dichas memorias para la aberiguación de ser buenos vasallos del rey, nuestro señor, y quedando al cuidado de dichos Magníficos Señores de que en adelante, si se entendiese con seguras noticias no tener la dicha calidad de susodicha de ser buenos vasallos del rey, nuestro señor, se excluirán de dichos officios respectivamente. (Arxiu Històric d’Oriola. Fons Municipal. Llibre de Consells, núm. 168, ff. 58v-60v)

La llista dels professionals susceptibles de ser depurats pujava a 41 noms, entre advocats (13), notaris (17) i procuradors (11). El mateix procés, que ja havíem vist iniciar-se a la capital del Regne (Graüllera, 74-75) i que ara veiem estendre’s per tot el País Valencià, solia acabar amb l’expulsió d’uns de l’exercici professional i la restitució d’altres en el càrrec. Exemple del primer cas seria el següent fragment (23 d’agost de 1707):

[...] sean suspendidos del uso y exercicio de escrivanos reales y públicos [...] Gabriel Huguet y Miguel Ximeno, los quales fueron antes notarios de dicha Ciudad y Reyno [...] que en adelante no usen ni exerçan de dicho offico baxo la pena de falsarios. (Arxiu del Regne de València, *Libro del Real Acuerdo*, 1, f. 88v)

Exemple del segon cas seria el dels professionals que es consideraven “afectos a la

⁶ Si Thomás Melgarejo procedia de la cancelleria de Granada, Rodrigo de Zepeda, venia de la de Valladolid (Arxiu del Regne de València. *Libro del Real Acuerdo*, 1, 1707, f. 5v). Aquests dos personatges feren part, a partir del 1723, de la *Junta Secreta* que havia de “dar una fija Regla de Leyes y observación de ellas a los tres Reynos de Aragón, Valencia y Cathaluña, ya sean las de Castilla ú otras para quitar la confusión que aora se padece por la variación de las que tienen y ninguna observancia de ellas.” (Ferrer i Gironès, 17).

⁷ A pesar que la ciutat d’Oriola i la seua comarca del Baix Segura (excepte la població costanera de Guardamar) són actualment castellanoparlants, a principis del segle XVIII, a punt d’enllestir el seu procés de castellanització, encara no es devien veure com a “castellanes.” D’altra banda, el que es prohibia el 1707 era l’ús oficial escrit de la llengua catalana, que regia al Regne de València independentment del fet que el castellà era la llengua habitual en algunes zones de l’interior com ara l’Alt Palància, els Serrans o la Canal de Navarrès (Ferrando i Nicolás, 241-242).

⁸ Segueix la relació dels afectats amb noms i cognoms, professions i càrrecs.

Magestad de nuestro Rey y Señor Don Felipe Quinto,” tal com ens mostra aquest nomenament d’escrivans de la vila d’Albaida (28 de novembre de 1707) que transcrivim complet (Figura 1):

En la villa de Albayda, a los veinte y ocho días del mes de noviembre de mil setecientos y siete años, ante el noble Don Luys Esparsa y Ferrer, Governador, executoriando el orden de la Real Provisión e Instrucción de la Real Chansillería de la Ciudad de Valencia, en que manda que se haga nominación de los notarios afectos a la Magestad de nuestro Rey y Señor Don Felipe Quinto, que Dios guarde, habiendo echo el devido examen, nombre en escrivanos de la presente villa a Vicente Lloret, a Juan Pont y a Anthonio Albert, y en procurador a Joseph Julián, de la presente villa vezinos y moradores. Y como fuessen presentes aceptaron la nominación arriba dicha. Y, habiendo prestado juramento en forma de drecho en mano y poder del dicho Governador, prometieron cada uno en su cargo haverse bien y lealmente en dichos cargos y usar del papel sellado, y autuar en lengua castellana todos los autos y escrituras que ante ellos passaren, guardando en todo ussos, leyes y costumbres de Castilla, y, en todo y por todo, a la Sacra Católica y Real Magestad del Rey Nuestro Señor, que Dios guarde. Y assí lo prometieron y juraron. El qual fue hecho en la villa de Albayda en los dichos dichos día, mes e año. Y lo firmaron siendo presentes por testigos Juan Montoro, Joseph Ferrandis, Juan Montagut, de la dicha villa vezinos y moradores, de que doy fe. Conosco. Juan Pont, escrivano. Antonio Albert, escrivano. Vicente Loret, escrivano. Josep Julià. Ante mi: Visente Lloret, escrivano y notario. (Arxiu Municipal d’Ontinyent. Fons notariais 1707-1708, ff. 27r-27v)

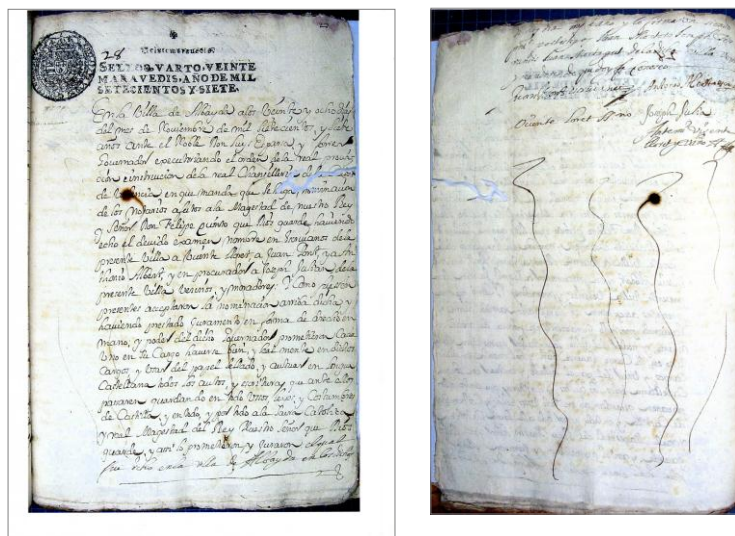

Figura 1. Mostra d’un document redactat en paper segellat, que substitueix el paper en blanc de l’època foral

2.7. Referències lingüístiques i legislatives posteriors

En el document anterior es repeteixen una vegada més els tres mandats borbònics que veiem aparèixer adesiara: usar el paper segellat, redactar en castellà i fer-ho d’acord amb les lleis de Castella. Durant aquest temps, es van promulgar noves instruccions que concreten l’adaptació i substitució dels elements de la legislació foral valenciana pels de la castellana. En el primer cas, assistim al proveïment de *relatores valencianos*,

els quals feien el paper d'interprets de tota la documentació anterior a l'abolició dels furs que estava en català per als *relatores castellanos*, que no l'entenien (3 d'octubre de 1707):

En dicho día dixerón que para la fácil expedición de los pleytos y mayor satisfacción de las partes, en atención a que los más pleytos son autuados en lengua valenciana, que por lo regular no la entienden los relatores de Castilla y es razón se impongan bien en la substancia y términos de ellos, acordaron y mandaron que siempre que suceda entregarse pleytos autuados en lengua valenciana a relator castellano, haya de conferirse éste y concertarse con uno de los relatores valencianos que nombrará la Sala, para que con la noticia que le suministrare se haga capaz de los términos de dicha lengua, y ambos concurren a la relación sin que se falten en ella a la substancia para mayor satisfacción, así de las partes como del despacho. Doy fe. Francisco Comes. (Arxiu del Regne de València, *Libro del Real Acuerdo*, 1, ff. 103r-103v; f. 135r)

Quant a l'eliminació de la legislació foral, hem de parlar dels càrrecs que deixen de ser vigents i dels nous que s'introdueixen en l'administració municipal, sempre recordant els manuals de lleis castellanques, un dels quals, el *Melgarejo de Escritura(s)*, ja ens resulta familiar (11 de gener de 1708):

Instrucción de las advertencias que han de tener presentes los que administran justicia en todas las ciudades, villas y lugares del Reyno de Valencia, hecha de orden del Real Acuerdo por el Licenciado Don Rodrigo de Zepeda y Castro, [...]. Primeramente, en conformidad de la unión hecha de este Reyno al de Castilla, todos los que administran justicia en las ciudades, villas y lugares de él, arreglándose al estilo de Castilla, no han de usar en adelante de los nombres antiguos de *Justicias*, *Jurados en Cap*, *Bayles* y otros a este modo, sino es que deven ya intitularse, como en Castilla, *Corregidores*, *Alcaldes mayores* o *Alcaldes ordinarios*.[...] en adelante, no ha de aver Concejos abiertos o juntas, que antes de este gobierno se llamaban Generales, donde se junta todo el pueblo, porque estas, por los graves inconvenientes que de ellas resultaban, y se han experimentado, estan prohibidas severamente por las leyes de Castilla.[...]Para que mejor se vayan instruyendo en todo el Reyno de el modo de sustanciar los processos civiles y criminales, según leyes de Castilla, se les remite con esta Instrucción un breve apuntamiento impresso; y a los lugares donde no llegasse se les advierte le hallarán en casa de Juan Baeza, librero de esta ciudad, en cuya casa también hallarán el libro de *Melgarejo de Escrituras*, con el qual el más inexperto en pocos días será escrivano consumado. [...] Asimismo se les advierte procuren tener en las salas de ayuntamiento, con los demás libros de concejo, la *Nueva Recopilación de Leyes de Castilla* y el político *Bobadilla*, para que con estos libros en poco tiempo y con poco trabajo puedan irse instruyendo en la práctica y estilos de Castilla, así en lo judicial como en lo governativo y económico de los pueblos. (Arxiu Històric de Petrer. *Consells desde 1700 hasta 1712*; carpeta-arxivador 49-3, s.f.)

2.8. El mandat lingüístic implícit

Malgrat la claredat i la voluntat universalitzadora del mandat de canvi de llengua, resulta que en alguns arxius valencians no se'n conserven registres. Començant per l'Arxiu Històric del Regne de València, on, no hi ha cap còpia de la instrucció del 7 de

setembre de 1707, distribuïda des de la *Chancilleria* a tot el País Valencià.⁹ Aquesta absència de mandat lingüístic es dona també en altres arxius valencians, on es troben referències a la imposició de la legislació castellana i a la del paper segellat però no a la de la llengua, que entenem que s'hi pressuposa:

[...] que este Reyno se gobierne y siga las formas, práctica y estilo que se observa en los de Castilla y en conformidad de sus leyes ha parecido remitiros una instrucción para que, gobernándoos por ella, se execute nuestra real voluntad. [...] las justicias de este Reino se deven elegir al pie de Castilla. (Arxiu Històric Municipal de Castelló. Carpeta-arxivador "Judiciari 1707-1710." Llibre "De 1707 hasta 1710," 22-26 de febrer de 1708, s.f.)

Comptes de la claveria de la villa de Novelda del any 1707 en 1708 [...] En 2 de octubre 1707 [...] Sabastià Pastor [...] pagà a Juseph Ribelles, de horde del almustasaf, quatre sous per haver apañat el pont de davall la Abedia, posant el algeps y bastons. Certifico el infraescrito escribano como los antedentes gastos y libranças, convenidas en esse memorial de quantas de la villa de Novelda, dadas por Sabastián Pastor, su clavario, están alargadas en papel blanco hasta el día de hoy que contamos seis del corriente mes de octubre. Y no se prosigue en dicho papel por quanto se nos ha notificado en el día de hoy un mandato de la Real Chancillería de este Reino de Valencia que de essa hora en adelante todas las quantas y gastos de la villa aian de ser continuadas en papel sellado según la calidad de cada cosa. [...] Y para que de ello conste, doy la presente en dicha villa de Novelda a los seis días del mes de octubre de mil setecientos y siete años [...] Joseph Sirera y de la Torre, notario y escribano público y real. (Arxiu Històric de Novelda. Lligall de Clavaria, 1707-1708, s.f.)

En el primer text hom esmenta –fent-ho ja en castellà– l'obligatorietat de seguir les lleis de Castella. En el segon, dins un mateix document, que és una relació de comptes, hom passa del català al castellà per a explicar que acaba d'arribar una comunicació que els ordena continuar escrivint en paper segellat. La qüestió és: per què aquests escrivans pressuposen la prescripció lingüística? Perquè n'havien tingut notícia a través de les comunicacions rebudes en poblacions veïnes que sí que ho especificaven? Perquè havien rebut l'ordre concreta en forma oral? O, finalment: perquè sí que havien rebut l'ordre en forma escrita però es va perdre posteriorment, de manera fortuïta? És clar que també hauria pogut produir-se una "pèrdua" intencionada en el moment d'arxivar el document per part d'algun coetani que hagués volgut fer creure que el nou règim no havia arribat al punt de prohibir la llengua i que el canvi lingüístic havia obeït a la voluntat dels valencians.

Fos com fos la transmissió de la interdicció lingüística (oral o escrita) o si hi hagué pèrdues d'una mena o altra, el cas és que després de les primeres instruccions que bandejaven l'ús del català (1707), no en tornem a trobar durant els dos anys següents (1708 i 1709), en què l'exèrcit borbònic acaba d'ocupar el territori.¹⁰ Aquest és el cas d'Alcoi, que cau en poder botifler el 9 de gener de 1708, i fins al 19 de novembre de 1709 no hi trobem unes instruccions per a seguir en la documentació "el modo y estilo de Castilla."¹¹ Tampoc no hi ha cap al·lusió lingüística, però potser no calia perquè, quan els escrivans alcoians s'incorporen al nou sistema polític i administratiu, saben a

⁹ Concretament, hauria de trobar-se al Llibre núm. 1 *del Real Acuerdo* de 1707.

¹⁰ A excepció d'una part de l'extrem nord del País Valencià, que és ocupat entre 1710 i 1712 (Ferrando i Nicolás, 232, fig. 6.1).

¹¹ Arxiu Municipal d'Alcoi. *Cabildos* 1707-1723, signatura 47, ff. 190r-196r.

bastament en quina llengua redacten ja la documentació oficial els seus col·legues de més al nord i més al sud (per exemple, de les dues ciutats valencianes més importants; respectivament, València i Oriola).

3. El sistema educatiu

3.1. Les primeres notícies

El sistema educatiu és la segona passa que emprèn el nou estat borbònic per a universalitzar-hi l'ús del castellà, però l'aplicació de mesures és més tardana que en l'àmbit administratiu. La primera notícia d'aquesta nova imposició lingüística al Regne de València ens arriba a mitjan segle XVIII de la mà del notari i escriptor valencià Carlos Ros (èmfasi de l'autor):

Por razón de que quanto actualmente se practica en Valencia, en las Oficinas de Escribanos, y Actuacion de Tribunales, que los Despachos, Titulos, Provisions, Decretos, Memoriales, y Cartas Missivas: se estiende todo en Castellano: y que en las Escuelas de Niños se enseña esta Lengua (*como general que es en España*) importa conservarse la Valenciana; pues con la inteligencia de las *Cartillas Valencianas*, y la de esta *Esplicacion*, tendran los Naturales norma segura para escribir muchissimas dicciones de la Castellana, que están dudosas; segun algunas van espressadas: y mas que se advertirán en la conclusion de esta Obra.[...] Aunque la Lengua Valenciana quieran dezir los ignorantes, no sirve hoy dia, ni es de provecho alguno, deve estimarse, pues por ella, con esta *Breve Esplicacion*, tendrán los Valencianos methodo seguro para *bien escribir* las dicciones de dificultad, ò dudosas en la Lengua Castellana: y siendo èsta la general en España, y la que universalmente se enseña en las Escuelas de Niños, y con la que casi todo se practica, escribiendo: quantas reglas se darán para *Adelantamientos* en su Orthographía, serán de utilidad para los Valencianos; como queda mencionado. (Carlos Ros. *Breve explicacion de las Cartillas Valencianas*, València, Impremta de Cosme Granja, 1751, p. 19-20).

D'acord amb la literalitat del text de Ros, l'ensenyament no seria *en* castellà sinó *del* castellà. Ara bé, la segona volta que ho diu, l'adverbi *universalmente* ens fa sospitar que podia utilitzar-se també com a llengua curricular. Pel que fa al moment de la introducció del castellà a les escoles de xiquets, fa l'efecte, per la manera com ho diu, que el 1751, quan publica Ros aquesta obra, l'ús escolar del castellà ja devia una cosa normal ("en las Escuelas de Niños *se enseña* esta Lengua (*como general que es en España*)"; èmfasi de l'autor) i, per tant, portaria bona cosa de temps. Però des de quan era així? En una altra obra (editada dos anys més tard: 1753), Ros torna a esmentar el tema i ens retrotrau a 1722 per a fer referència a una normativa sobre aranzels, després de citada la qual torna a nomenar l'ensenyament de la llengua castellana, sense deixar clar que aquest últim haguera entrat en vigor el mateix any:

En el año 1722, por la Magestad del Señor Don Felipe V, de gloriosa memoria, se mandaron promulgar en la Corte los aranceles citados y el que hubiese de especiales para esta ciudad de Valencia y su reyno. Ajustados a su ritual, cada uno, es evidente no lo impiden aquellos, porque las costumbres, usos, estilos y las cosas especiales de cada tierra no se oponen a las leyes, pragmáticas, etcétera, se permiten practicar, con beneplácito del Príncipe. Lo vemos patente (sin lo más) en la moneda: el vellón de Castilla pasa hoy día en toda España por mandato del Rey Nuestro Señor, y no está prohibido el provincial de cada reyno. Assimesmo está mandada en España la enseñanza de la lengua castellana en las escuelas de niños, y que se practique (como se haze) en la actuación de los

tribunales de justicia, oficinas, etcétera, pero no se ha privado a cada reyno hablar su lengua materna para común trato, educación doméstica y para usarla en alguna especial nota o escrito, porque todas estas cosas son otras de la grandeza del Príncipe, y prueba de la dilatación de sus dominios tener en sus estados muchas lenguas maternas, variedad de monedas provinciales y diversidad de estilos, usos y costumbres, conformado todo con razón, leyes, pragmáticas, etcétera. (Carlos Ros, *Breves instrucciones en práctica para los escrivanos de las poblaciones de este Reyno de Valencia*, 1753; *apud* Rafanell 2000, 204-205).

L'expressió que utilitza ara Ros és atemporal (“*está mandada* en España la enseñanza de la lengua castellana”; èmfasi de l'autor) però dóna idea que no es tracta d'un fet recent. L'única referència a la llengua escolar de què disposem amb una data concreta és la d'un dictamen del Consejo de Castilla (1716) adreçat al rei per a implantar el castellà com a llengua de l'ensenyament a Catalunya:

[...] que en todas las Escuelas de primeras letras no se permitan libros en lengua Cathalana: escribir ni hablar en ella dentro de las Escuelas; (*Consulta original que el Consejo hizo el 13 de junio de 1715 en la planta de Ministros del Principado de Cataluña*; *apud* Ferrer i Gironès, 16)

No ens consta que aquest consell es traduí en algun decret que en fes obligatori el compliment, ni a Catalunya ni al País Valencià, però hem de presumir que alguna instrucció estatal degué circular perquè el castellà passàs a ser llengua del currículum escolar allà on no era llengua pròpia (a part dels Països Catalans, també a Galícia i *Euskalerrria*), si ens refiem de les paraules de Ros (“*la Lengua Castellana*: y siendo èsta la *general en España*, y la que universalmente *se enseña*”; èmfasi de l'autor). Tanmateix, sembla que aquesta descripció del notari valencià no encaixava totalment amb la realitat o bé que afectava només els grans centres urbans no castellanoparlants, on el castellà podia ser més conegut i les congregacions religioses, que eren les principals entitats educatives, tenien els seus centres docents. Podia ser aquest el cas de València, d'on era natural i residia Ros, i d'alguna altra ciutat secundària valenciana, com Oriola, però no de la resta del Regne. Només així s'entén que fos necessària una regulació ulterior, com la que té lloc el 1768.

3.2. La Real Cédula de Aranjuez

Efectivament, el 23 de juny de 1768 es promulga una cèdula reial que mana (Figura 2):

[...] que la enseñanza de primeras Letras, Latinidad, y Retórica se haga en lengua Castellana generalmente, donde quiera que no se practique, cuidando de su cumplimiento las Audiencias y Justicias respectivas, recomendándose tambien por el mi Consejo á los Diocesanos, Universidades, y Superiores Regulares para su exâcta observancia, y diligencia en extender el idioma general de la Nacion para su mayor armonía, y enlace recíproco. (*apud* Ferrer i Gironès, 37)

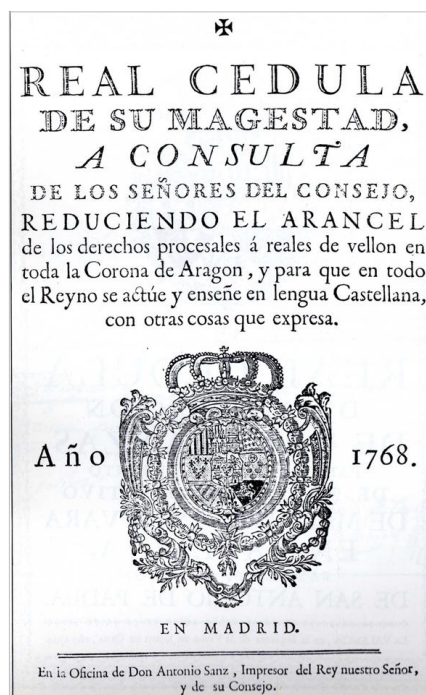

Figura 2. Portada de la Reial Cédula d'Aranjuez (1768)

És a dir, a partir d'aquest moment, tot el sistema educatiu ha de funcionar *en* castellà, cosa que pot implicar que ja s'aplicava l'ensenyament *del* castellà com a assignatura, com quedava clar pel que deia Ros. Per una altra banda, la llei diu que se n'ha de fer extensiva l'aplicació "donde quiera que no se practique." La frase és ambigua perquè ens pot donar a entendre que es faci l'educació escolar en castellà allà on aquesta no siga la llengua pròpia (Països Catalans, Galícia i *Euskalerrria*) o que s'estenga aquest ensenyament als llocs on encara no haja arribat. En aquest segon cas, hauríem de sobreentendre que s'hi pressuposava algun ordenament anterior que no s'acomplia a tot arreu (tal com ens feien intuir les paraules de Ros) i ara la llei ja es posava més estricta amb l'ordre de vigilar-ne el compliment per part de les autoritats inferiors: *justicias*, *diocesanos*, etc. D'una manera o altra, la nova cédula era vista com una novetat, almenys a Mallorca:

En este any 1768 [...] vengué orde del rey que en las escuelas los mestres ensenyen los atlots ab la llengua castellana. (Amorós, 55).

3.3. La Carta Orden

Tanmateix, tampoc la *Real Cédula de Aranjuez* (1768) és obeïda (o no ho és a tot arreu), puix que dènou anys més tard (1787) les autoritats valencianes han de promulgar una *Carta Orden* per a reiterar l'obligatorietat de fer servir el castellà en l'àmbit escolar (Montoya 2002). Realment, la nova ordre no era exclusivament lingüística sinó que aquesta qüestió formava part d'una bateria de temes relatius a l'assistència obligatòria a l'escola dels menors entre cinc i dotze anys. El document es va trametre des de València a finals de març de 1787 (entre els dies 26 i 29) a cadascuna de les tretze capitals de governació, que eren les jurisdiccions en què romangué dividit el Regne de València post-foral fins a la creació de les províncies en el segle XIX: València, Alzira, Alacant, Alcoi, Cofrents, Castelló de la Plana, Dénia, Montesa, Morella, Oriola, Peníscola,

Xàtiva (“San Felipe,” realment)¹² i Xixona (Franco). Des de cada població major calia reenviar l’ordre a totes les viles i llogarets que en depenien. Així, des d’Alcoi, on va arribar el document el 14 d’abril de 1787, es va remetre a les trenta-tres poblacions menors que n’eren tributàries o, com diu el text, “lugares de su comprensión,” entre les quals hi havia Banyeres, Cocentaina, Muro, la Vila Joiosa o Benidorm. Del text que es donava a conèixer a cada lloc, destaquem el principi i el fragment que ens interessa:

Con motivo de haver sucedido en el encargo de gobernador de la Sala del Crimen de esta Real Audiencia el señor don Joaquín Herrán, del Consejo de su Magestad, y su oidor en la misma, y estar a su cuidado el ramo de Escuelas y costuras para su conservación y aumento [...]. Que el maestro y costurera estén prontos en la escuela y costura las tres horas de mañana y tres de tarde para la enseñanza. Y no permita el maestro que los niños hablen en el idioma valenciano, sí que les instruya en el castellano para la mejor pronunciación, dando menudamente vista a la escuela y costura, en lo que contribuyan, por su parte, los curas párrocos en su celo. (Arxiu Històric d’Alcoi. *Vereda* del 14 d’abril de 1787, tom 2388, f. 6v).

Posteriorment, l’escrivà local feia l’anotació corresponent, que donava fe d’haver-se difós entre la població. Per exemple, el primer lloc on va aplegar l’ordre des d’Alcoi va ser Banyeres:

Bañeras, 15 de abril de 1787. El señor Vicente Doménech, alcalde ordinario de esta villa, ha resebido la vereda que antese de. Queda con copia de las órdenes que abrasa, y se a publicado en devida forma la orden de niños y niñas para su cumplimiento. De que certifico. Pedro Alberó, fiel de fechos. (Arxiu Històric d’Alcoi. *Vereda* del 14 d’abril de 1787, tom 2388, f. 7v).

Un altre exemple de jurisdicció encara més àmplia era la de Dénia, amb huitanta viles i llogarets, cosa que dóna idea de la prolongació en el temps que suposava la difusió de l’ordre. En aquest cas, s’hi comprenien poblacions com Callosa d’En Sarrià, Calp, Gandia, Oliva, Ondara, Pego, i un llarg etcètera. Vegem el fragment en qüestió i la recepció de l’ordre a la mateixa capital de la circumscripció el 23 d’abril:

Con motivo de haver sucedido en el encargo de Gobernador de la Sala del Crimen de esta Real Audiencia el señor don Joaquín Herrán, del Consejo de su Magestad, y su oidor en la misma, y estar a su cargo el ramo de Escuelas y costuras para su conservación y aumento [...] Que el maestro y costurera estén prontos en la escuela y costura las tres horas de mañana y tarde para la enseñanza. Y no permita el maestro que los niños hablen en el ydioma valenciano, sí que les instruya en el castellano para la mejor pronunciación, dando menudamente vista a la escuela y costura, en lo que contribuyan, por su parte, los curas párrocos con su celo. [...] Publicación en la ciudad de Denia a los veinte y tres días del mes de abril de mil setecientos ochenta y siete años. De orden del Señor Doctor Don Josef Gaien, abogado de los Reales Consejos, Alcalde Ordinario de la misma, por voz de Francisco Marzal, pregonero de la propia, se publicó en la plaza pública de ella la orden que antecede. Y para que conste lo firmo. (Arxiu Històric de Dénia. "Ensenyament, 1787-1940", doc. 1, 23 d’abril de 1787, ff. 1v-2r).

Com veiem, l’objectiu lingüístic era que el castellà esdevingués la llengua vehicular

¹² Recordem que, com a conseqüència de la resistència de la ciutat a les tropes borbòniques, va ser cremada i, per a més ignomínia, se li va canviar el nom en honor del rei que l’havia manat arrasar (*Felipe V*).

de l'aula, tant per als alumnes (“no permita [...] que [...] hablen en el idioma valenciano”) com per als mestres (“les instruya en el castellano”). També observem que la confiança del legislador no residia en els docents per a exigir el compliment de la llei (de fet, ells havien d'obeir-la) sinó en els capellans de cada localitat. Això no ens sorprèn perquè l'església valenciana ja feia en aquell moment dos segles que havia començat la seua castellanització (Pitarch). Quant a les diferències formals que detectem entre les dues mostres de la *Carta Orden* que acabem de veure, no són significatives, atès que denoten simplement les diferents mans que la van copiar a Alcoi i Dénia. Deixant de banda, l'ús de majúscules i minúscules, que sempre oscil·len en aquesta època, el copista alcoià escriu *cuidado* i el denier *cargo* per a un mateix significat; el primer posa “tres horas de mañana y tres de tarde” mentre que el segon ho fa més breu: “tres horas de mañana y tarde”; el d'Alcoi posa *gobernador* amb *b* (alta) i *idioma* amb *i* llatina, i el de Dénia, ho escriu, respectivament, amb *v* (baixa) i *y* grega; per últim, l'alcoià usa una preposició incorrecta que denota el seu valencià d'origen (“en *su celo*”) i el denier ho fa correctament (“con *su celo*”). Veiem, doncs, que es tracta simplement d'opcions lèxiques i d'hàbits ortogràfics diferents, afegits al domini del castellà que tingués cada escriptura.

3.4. Ocultació de les ordres lingüístiques

Certament, les dues mostres que confrontem, i les que veurem més avall palesen una mateixa font: el document originari que eixiria del *Real Acuerdo*, l'òrgan de l'administració borbònica a València que s'ocupava de temes com aquest. Dissortadament, aquest primer text no es troba a l'Arxiu del Regne de València, que és on hauria d'haver quedat dipositat. Al llibre corresponent a l'any 1787 que recollia els acords adoptats, nomenaments, juraments, etc, del *Real Acuerdo*, no apareix la *Carta Orden* en qüestió.¹³ Tampoc no es localitza la *Carta Orden*, a l'Arxiu Històric de Castelló de la Plana. Tenim la certesa que aquesta ciutat, que administrava aleshores una governació amb trenta-sis poblacions, entre les quals es comptaven Almenara, Borriana, Nules, la Vall d'Uixó o Vila-real, va rebre la instrucció escolar i la va distribuir, perquè sí que hi hem trobat una carta de l'alcalde de Moncofà (Plana Baixa), que diu el següent:

Ilustrísimo Señor, en cumplimiento de la orden del Señor Don Joaquín Herrán, Gobernador de la Real Sala del Crimen de la Ciudad de Valencia, que recibí por vereda de vuestra señoría del primero del corriente, he dispuesto la publicación del bando, que se manda, acordando a los padres la precisa obligación de embiar los hijos a la escuela, desde los 5 años hasta los doce, entendiéndose también para con las niñas; sin omitir la condicion de que a los niños menores de la primera edad, les tengan recogidos en cassa, y todo bajo las penas prevenidas en dicha orden. Lo que aviso a vuestra señoría para su superior inteligencia. Dios nuestro señor guarde a vuestra señoría muchos años. Moncófar, 12 de mayo de 1787. Besa las manos de vuestra señoría su más atento i obligado servidor. Jayme Canós, alcalde. (Arxiu Històric de Castelló de la Plana. *Reales Pragmáticas, cédulas y otras órdenes expedidas en los años 1785 hasta 1787*; tom 13, capsa I.1.3.5./13, 1785-1787, s.f.).

¹³ El llibre és, naturalment el de 1787 (núm. 82). Tampoc no apareix cap referència a la *Carta Orden* a l'índex núm. 9 del mateix organisme governamental, que inclou totes les “cartes ordre” produïdes entre els anys 1776 i 1790. Sí que apareix, per contra, Joaquín Herrán, com a “*Gobernador del Crimen*” (*Libro del Real Acuerdo* 82, f. 127r).

L'alcalde, que resumeix la instrucció rebuda, no fa esment de la prohibició lingüística però és evident que es tracta de la mateixa carta orde, que es rebria a Castelló una mica més tard que a Alcoi i Dénia, potser a finals d'abril, perquè es tramet als pobles, per *vereda*, el primer de maig de 1787. Atès que era un resum per a acusar recepció, no hem de sospitar cap voluntat d'amagar la interdicció escolar del català per part de l'alcalde de Moncofa, però sí que podem plantejar-nos aquesta sospita en el cas dels encarregats de custodiar en aquell moment la documentació a la capital de la governació castellonenca. I el motiu és que tampoc no es troba a l'arxiu de Castelló, com hem vist més amunt, el decret de 7 de setembre de 1707 o qualsevol altra referència a la prohibició de la llengua. La mateixa voluntat encobridora devia ser la dels responsables d'arxivar la normativa emesa pel *Real Acuerdo*, tant del encarregats el 1707 (llibre núm. 1 d'aquest òrgan governatiu) com, huitanta anys després, dels que ho haurien d'haver fet el 1787 (llibre núm. 82); és a dir, que observem una persistència en la primera institució valenciana a ocultar les prohibicions lingüístiques. Caldria confirmar, mitjançant una recerca més exhaustiva, si no es tracta de pèrdues casuals i, si no ho són, si aquest afany d'ocultació es va estendre, com una consigna, a més poblacions valencianes.

3.5. Reiteració de les ordres lingüístiques

Un dels casos que hem vist de silenci davant la proscripció de l'ús del català en l'administració de 1707 és el de Novelda. En canvi, no succeeix igual amb la prohibició escolar de 1787, la qual no sols hi fa acte de presència sinó que ho fa per partida doble. Així, el 31 de març de 1787 es publica a la plaça principal de la vila la Carta Ordre, que havia arribat directament de València, i que repetia les mateixes instruccions sobre el règim escolar que hem vist:

Con motivo de estar prevenido repetidas veces por el Real Consejo, con aprobación de Su Majestad, la educación y enseñanza de los niños de ambos sexos, con su diaria asistencia a la escuela y costura [...]. Que el maestro y costurera estén prontos las tres horas de mañana y tres de tarde en la escuela y costura para la enseñanza. Que el maestro no permita que los niños ablen en el idioma valenciano, sí que les instruya en el castellano para la mejor pronunciación. Que esta orden se observe y cumpla por los sucesores en sus respective empleos, y al ingreso de ellos se les hará saber por el escribano de Ayuntamiento, lo que para el intento se pondrá en el Archivo, y dando vista a la escuela y costura menudamente. [...] Por voz de Benito Borràs, ministro pregonero público de esta villa, en la plaza Mayor, lugar acostumbrado, se publicó a la letra el contenido de la Carta Orden que antecede, habiendo acudido a huirle gran número de gentes de todas clases. Y para que conste, lo anoto por diligencia, que firmo en Novelda a treinta y uno de marzo de mil setecientos ochenta y siete. Jacinto Ferrandiz Bendicho.¹⁴

Ara, però, les variacions no són solament, com les d'Alcoi i Dénia, de tipus formal (per exemple, *ablen* sense *hac*), sinó de contingut. Al principi, encara que formalment la locució que obri el text és la mateixa ("Con motivo de"), el que s'exposa a continuació

¹⁴ He d'agrair a Josep Vicent Bevià Pastor, representant alacantí al Congrés dels Diputats durant molts anys, que m'haja facilitat una còpia d'aquest text, procedent d'un arxiu madrileny (*Por la viuda de Ibarra, Hijos y Compañía*). El mateix Bevià era qui ja n'havia passat còpia al també diputat Francesc Ferrer i Gironès, qui en va parlar al seu llibre *La persecució política de la llengua catalana* (Ferrer i Gironès, 48).

és un motiu completament diferent. Si en les còpies d'Alcoi i Dénia es deia que la raó inicial per a publicar la carta ordre era el recanvi de la persona que ostentava la responsabilitat de l'ensenyament (Joaquín Herrán), ara s'explica que és la reiteració amb què ha rebut aquesta persona responsable ("prevenido repetidas veces") indicacions de més amunt ("el Real Consejo [...] Su Majestad") per a resoldre els problemes d'escolarització que hi ha. Fa l'efecte que a València tenien dos models del document per a redactar la mateixa carta ordre i aquest últim devia ser per a adreçar-lo a poblacions "reincidentes." El cas és que mig mes després de la tramesa directa des de València, arriba de bell nou a Novelda, però ara per *vereda* des d'Oriola –la seua capital de governació–, la mateixa ordre en un format més paregut al d'Alcoi i Dénia, que deduïm que devia ser el general per a tot el Regne:

Con motivo de haver sucedido en el encargo de Gobernador de la Sala del Crimen de esta Real Audiencia, el Señor Don Joaquín Herrán, del Consejo de su Magestad, y su ohidor en la misma, y estar a su cuidado el Ramo de escuelas y costuras para su conservación y aumento [...] Que el maestro y costurera estén prontos en la escuela y costura las tres horas de mañana y tres de tarde para la enseñanza. Y no permita el maestro que los niños ablen en el idioma valenciano, sí que les instruya en el castellano para la mejor pronunciación, dando menudamente vista a la escuela y costura, en lo que contribuyan por su parte los curas párrocos con su celo. [...] Novelda, 15 de abril 1787. La Real Justicia de esta vila queda enterada de la Orden que antecede y con copia de ella para su puntual cumplimiento, la que por voz de Tomás Borrás, pregonero público de dicha villa, en la plaza Mayor, lugar acostumbrado, se publicó para la común inteligencia. Y para que conste lo firmo. Jacinto Ferrándiz Bendicho. (Arxiu Històric d'Oriola. Fons Municipal, Instrucció pública, D. 758, núm. 47, 7 d'abril de 1787; ff. 8r i 11r).

Fixem-nos en la part final d'aquest fragment, que recull la certificació feta a Novelda de la publicació de l'ordre en la plaça de la vila. A banda de la possibilitat que hi hagués dos pregoners (*Benito* en el primer cas i *Thomás* en el segon) que fossen família (*Borrás*), ens interessa remarcar ara que la primera volta (el 31 de març) s'hi va congrega "gran número de gentes" mentre que la segona (el 15 d'abril) no s'hi fa esment de la quantitat de gent que hi va acudir a sentir el ban. Potser si sabien que era repetit de feia quinze dies, no el van considerar interessant. A més, si el del 31 de març ja era reiterat (potser d'anys anteriors: "prevenido repetidas veces"), més motiu per a no anar altra volta a sentir-lo.

Hem de deduir, necessàriament, que el cas que acabem de repassar no seria aïllat, i que hi hauria moltes més poblacions que rebrien de manera insistent la mateixa advertència. Això, és clar, tant podia ser per la proscripció lingüística com per la prevenció de l'absentisme escolar. Però el fet que en la prohibició de 1787, a diferència de la de 1707, no es suprimeix mai el fragment referit a la llengua, ens dóna a entendre que les autoritats de l'època no volien deixar passar més la qüestió lingüística, en la qual portaven "enredats" gairebé tot el segle. Tant és així, que el document rebut a Oriola anava destinat a vint-i-una localitats castellanoparlants (començant per la mateixa capital de la governació) i cinc només de catalanoparlants, però això no devia importar per si encara hi havia residus de català a les primeres.¹⁵ Fet i fet, és innegable

¹⁵ Les vint-i-una poblacions castellanoparlants (gairebé tot el Baix Segura i part del Vinalopó Mitjà) ho eren com a conseqüència de la substitució operada del català pel castellà a principis del segle XVIII (Montoya 1986). Les cinc catalanoparlants eren, a part de Novelda, Petrer, Monòver, Crevillent i

que la introducció del castellà a l'escola és molt més lenta que la imposició que se'n va fer en l'administració. No debades, mentre que en aquest últim àmbit les persones que havien d'aplicar-la, per la seua formació, ja tenien coneixements de castellà, en el cas de l'àmbit educatiu, en haver-hi més població afectada i més diversa socialment (xiquets, mestres, pares), el coneixement del castellà devia ser molt més limitat. Sense comptar-hi, és clar, amb les resistències a abandonar la llengua pròpia, ja presents entre els professionals de l'escripció i les lleis, com hem vist, i molt més abundants en els sectors relacionats amb el món de l'educació, com ens fa presumir la reiteració de les ordres lingüístiques en aquest camp.

4. Conclusions i perspectives de futur

Podem concloure, doncs, que la repressió lingüística institucionalitzada, en contra del que s'havia cregut fins no fa gaire per part dels investigadors, va existir al Regne de València en el període posterior a l'abolició dels furs, després d'acabada la Guerra de Successió. Era la primera etapa, que ací hem concentrat en els huitanta anys que van entre 1707, quan s'imposa el castellà en l'administració, i 1787, quan ho fa en l'escola, les dates que podem considerar més significatives a causa de la gran influència social que van assolir aquestes proscripcions del català dels valencians. Totes dues imposicions tenien el seu origen en àmbits d'actuació que depenien del poder governamental. En el primer cas, la prohibició afecta l'àmbit polític-administratiu i va acompanyada d'una depuració política que fa que, a pesar de les resistències inicials, siga relativament ràpid el procés castellanitzador. En el segon cas, el de l'àmbit educatiu, a banda d'aplicar-se en una època més tardana, que ja no és de postguerra, pel fet que afecta una població més gran i més variada, coneix una aplicació més lenta i cal una major insistència per part de les autoritats. En tots dos àmbits es detecta un cert grau d'ocultació de les prohibicions lingüístiques, cosa que fa pensar en un desig d'apaivagar les reaccions que despertien. Això ha conduït a la manca de documentació concreta en alguns arxius valencians que caldria contrarestar amb una ampliació futura de la investigació a tota la geografia valenciana. Només així es podria refutar el plantejament d'aquest treball i assegurar els punts que s'hi defensen: a) que les prohibicions lingüístiques van existir, b) que van ser generals a tot el Regne de València, c) que van despertar reaccions per part dels valencians, i d) que van intentar ocultar-se.

Obres citades

- Amorós, Tomàs. *Mallorca 1740-1800: memòries d'un impressor*. Barcelona: Universitat de Palma / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1983.
- Barreda, Pere Enric. "La castellanització burocràtica a Benassal (s. XVIII)." En A. Ferrando ed. *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana VIII. Àrea 7. Història de la llengua*. València: Institut de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989. 247-257.
- Viciano, Martín de. *Libro de alabanzas de las lenguas hebrea, griega, latina, castellana y valenciana*. Valencia: Librería de Francisco Aguilar, 1877 [ed. facsímil de València: Librerías París-Valencia, 1979].
- Ferrer i Gironès, Francesc. *La persecució política de la llengua catalana. Història de les mesures preses contra el seu ús des de la Nova Planta fins avui*. Barcelona: Edicions 62, 1985.
- Ferrando, Antoni & Miquel Nicolás. *Història de la llengua catalana*, Barcelona: Editorial UOC, 2005.
- Franco, Vicente Ignacio. *Noticia de la actual población del Reyno de Valencia*. Valencia: Oficina del *Diario*, 1804 [ed. facsímil de València: Librerías París-Valencia, 1979].
- Fuster, Joan. *Ara o mai*. València: Eliseu Climent Editor, 1981.
- Giménez, Enrique. "Las reformas administrativas en la primera mitad del siglo XVIII." En Enrique Martínez Ruiz ed. *La España moderna*. Madrid: Ediciones Istmo, 1995. 451-466.
- Graullera, Vicente. *Los notarios de Valencia y la Guerra de Sucesión*. València: Colegio Notarial de Valencia / Universitat de València, 1987.
- Montoya, Brauli. *Variació i desplaçament de llengües a Elda i a Oriola durant l'Edat Moderna*. Alacant: Institut d'Estudis "Gil Albert", 1986.
- "Un capítol de la repressió sobre el català en la instrucció escolar: la *Carta Orden* rebuda a Oriola el 1787." En Josep Massot i Muntaner coord. *Estudis de llengua i literatura catalanes/XLV. Miscel·lània Joan Veny 1*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002. 237-277.
- Pitarch, Vicent. *Llengua i església durant el barroc valencià*. València / Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001.
- Rafanell, August. *El català modern*. Barcelona: Empúries, 2000.
- , ed. *Un nom per a la llengua. El concepte de llemosí en la història del català*. Vic: Eumo, 1991.
- Sánchez, M. Elena. *Los gitanos españoles. El período borbónico*. Madrid: Editorial Castellet, 1977.